

8 Ιουνίου 2013

Άγιοι, μοναχοί και αυτοκράτορες

[Ορθοδοξία](#) / [Θεολογία](#)

[Μητροπολίτης Διοκλείας Κάλλιστος Ware](#)

Ὁ ἅγιος
ΒΑΣΙΛΕΥΣ
ΤΗΣ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ
Ὁ ΕΛΕΗ
ΜΕΤΗΣ

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΤΗΣ ΑΛΛΙΑΣ

www.byzarticon.gr

Δεν είναι χωρίς λόγο που το Βυζάντιο αποκλήθηκε «εικόνα της ουράνιας Ιερουσαλήμ». Η θρησκεία βρισκόταν σε κάθε πτυχή της ζωής του Βυζαντίου. Οι γιορτές του Βυζαντινού ήσαν θρησκευτικά πανηγύρια· οι αγώνες που

παρακολουθούσε στον Ιππόδρομο άρχιζαν με ύμνους· στα εμπορικά του συμβόλαια επικαλείτο την Αγ. Τριάδα και έβαζε σ' αυτά το σημείο του σταυρού. Σήμερα, σε μια αθεολόγητη εποχή, είναι αδύνατο να καταλάβουμε πόσο τρομερό ενδιαφέρον έδειχνε η κάθε κοινωνική τάξη, οι λαϊκοί και οι κληρικοί, οι φτωχοί και οι αγράμματοι, αλλά συνάμα οι αυλικοί και οι λόγιοι, για τα θρησκευτικά ζητήματα.

Ο Βυζαντινός επίσκοπος δεν ήταν απλώς μια απόμακρη μορφή που παρακολουθούσε αφ' υψηλού τις συνόδους· ήταν σε πολλές περιπτώσεις και ο αληθινός πατέρας για τον λαό του, ένας φίλος και προστάτης στον οποίο ο κόσμος στρεφόταν με εμπιστοσύνη όταν βρισκόταν σε ανάγκη. Τη μέριμνα για τους φτωχούς και καταπιεσμένους που έδειχνε ο αγ. Ιωάννης Χρυσόστομος τη βρίσκουμε και σε πολλούς άλλους. Ο αγ. «Ιωάννης ο Ελεήμων, Πατριάρχης Αλεξανδρείας (πέθανε το 619), παραδείγματος χάριν, αφιέρωνε όλον τον πλούτο της επισκοπής του για να βοηθεί εκείνους που ονόμαζε «αδελφούς και αδελφές μου, τους φτωχούς». Όταν στέρεψαν οι δικοί του πόροι, έκανε έκκληση στους άλλους: «Συνήθιζε να λέει», όπως μας το διέσωσε κάποιος σύγχρονός του, «πως αν κάποιος, χωρίς βέβαια να το κάνει από έχθρα, γύμνωνε κάποιον πλούσιο από τα πλούτη του για να τα δώσει στους φτωχούς, δεν θα έκανε κακό». «Αυτούς που εσύ ονομάζεις φτωχούς και ζητιάνους», έλεγε ο αγ. Ιωάννης, «εγώ τους αποκαλώ κυρίους και βοηθούς μου. Γιατί αυτοί, και μόνον αυτοί, μπορούν να μας βοηθήσουν πραγματικά να εισέλθουμε στη Βασιλεία των Ουρανών». Η Εκκλησία στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία δεν παρέβλεπε τις κοινωνικές υποχρεώσεις της, και μια από τις κύριες λειτουργίες της ήταν το φιλανθρωπικό έργο.

Ὁ ΔΙΟΣ
ΒΑΤΑ
ΤΖΗΣ

ΙΩ ΔΟΝΚΑΣ
Ὁ ἘΛΕΗ
ΜΟΡΗ

το κινηματο της Αλίας

www.byzarticon.gr

Ο Μοναχισμός έπαιζε αποφασιστικό ρόλο στη θρησκευτική ζωή του Βυζαντίου, όπως και σε κάθε άλλη Ορθόδοξη χώρα. Πολύ σωστά έχει ειπωθεί πως «ο καλύτερος τρόπος για να διεισδύσει κάποιος στην Ορθόδοξη πνευματικότητα είναι μέσω του Μοναχισμού». «Μεγάλος πλούτος μορφών πνευματικής ζωής βρίσκεται μέσα στην Ορθοδοξία, αλλά ο Μοναχισμός παραμένει η κλασικότερη μορφή απ’

όλες». Η μοναχική ζωή ως καθορισμένος θεσμός εμφανίστηκε κατ' αρχάς στην Αίγυπτο και στη Συρία τον τέταρτο αιώνα και από εκεί επεκτάθηκε ραγδαία σε ολόκληρη τη Χριστιανοσύνη. Δεν είναι σύμπτωση το ότι ο Μοναχισμός αναπτύχθηκε αμέσως μετά τη μεταστροφή του Κωνσταντίνου, όταν δηλαδή έπαυσαν οι διωγμοί και ο Χριστιανισμός έγινε της μόδας. Οι μοναχοί, με την αυστηρή τους ζωή, έγιναν μάρτυρες σε μια εποχή που δεν υφίστατο πλέον το μαρτύριο του αίματος· αποτελούσαν το αντίβαρο σ' έναν κατεστημένο Χριστιανισμό. Οι άνθρωποι στη Βυζαντινή κοινωνία κινδύνευαν να ξεχάσουν πως το Βυζάντιο ήταν μια εικόνα και ένα σύμβολο, και όχι μια πραγματικότητα· διέτρεχαν τον κίνδυνο να ταυτίσουν τη Βασιλεία του Θεού μ' ένα επίγειο βασίλειο. Οι μοναχοί, αποσυρόμενοι στην έρημο, εκπλήρωναν ένα προφητικό και εσχατολογικό λειτούργημα στη ζωή της Εκκλησίας. Υπενθύμιζαν στους χριστιανούς πως η Βασιλεία του Θεού δεν είναι εκ του κόσμου τούτου.

Ο Μοναχισμός έλαβε τρεις κυρίες μορφές, που είχαν και οι τρεις εμφανιστεί στην Αίγυπτο ήδη από το 350 μ.Χ. και παραμένουν εν ισχύ μέχρι σήμερα στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Κατ' αρχήν είναι οι ερημίτες, ασκητές που ζουν μόνοι τους σε καλύβες ή σπηλιές, ακόμη και σε τάφους, στα κλαδιά των δέντρων και στην κορυφή στύλων. Το μέγα πρότυπο της ερμητικής ζωής είναι ο πατέρας του ίδιου του Μοναχισμού, ο άγ. Αντώνιος της Αιγύπτου (251-356). Μετά έρχεται η κοινοβιακή ζωή, στην οποία οι μοναχοί μένουν μαζί υπό κοινό κανόνα, σε ένα καθιδρυμένο μοναστήρι, Εδώ πρωτόπορος υπήρξε ο άγ. Παχώμιος της Αιγύπτου (286-346). συντάκτης του κανόνα τον οποίο αργότερα χρησιμοποίησε ο άγ. Βενέδικτος στη Δύση. Ο Μέγας Βασίλειος, που τα ασκητικά του γραπτά επηρέασαν αποφασιστικά τον ανατολικό Μοναχισμό, ήταν σφοδρός υπέρμαχος της κοινοβιακής ζωής, αν και επηρεάστηκε μάλλον περισσότερο από τα Συριακά παρά τα Παχωμιανά μοναστήρια που επισκέφτηκε. Προσέδωσε μια κοινωνική έμφαση στον Μοναχισμό, παρακινώντας τα μοναστήρια να φροντίζουν για τους αρρώστους και τους φτωχούς, ιδρύοντας νοσοκομεία και ορφανοτροφεία, και να εργάζονται άμεσα για το καλό ολόκληρης της κοινωνίας. Εν γένει όμως τον ανατολικό Μοναχισμό τον απασχολεί πολύ λιγότερο η δράση απ' ό,τι τον δυτικό. Στην Ορθοδοξία το πρωταρχικό καθήκον ενός μοναχού είναι η ζωή της προσευχής και μέσω αυτής μπορεί να διάκονεί τους άλλους. Δεν ενδιαφέρει τόσο πολύ τί κάνει ένας μοναχός όσο το τί είναι. Τελικά υπάρχει μία μορφή μοναχικής ζωής μεταξύ των δύο πρώτων, μια ημι-ερμητική ζωή, «έναν μέσος δρόμος», όπου αντί της μιας πολύ οργανωμένης κοινότητας υπάρχει ένα σύνολο μικρών οικημάτων με χαλαρή σύνδεση μεταξύ τους, όπου το κάθε οίκημα περιλαμβάνει περίπου δύο έως έξι μέλη, τα οποία ζουν μαζί υπό την καθοδήγηση ενός γέροντα. Τα μεγάλα κέντρα της ημι-ερμητικής ζωής στην Αίγυπτο ήταν η Νιτρία και η Σκήτις, τα οποία με το τέλος του τέταρτου αιώνα είχαν δημιουργήσει πολλούς φημισμένους μοναχούς -τον Άμμωνα, ιδρυτή της

Νιτρίας, τον Μακάριο τον Αιγύπτιο και τον Μακάριο Αλεξάνδρειάς, τον Ευάγριο Ποντικό και τον Αρσένιο τον Μεγάλο. (Αυτό το ημι-ερημικό σύστημα δεν απαντάται μόνο στην Ανατολή, αλλά και στην ακρότατη Δύση, στον Κελτικό Χριστιανισμό.) Από την αρχή η μοναχική ζωή θεωρήθηκε σε Ανατολή και Δύση ως μια κλήση για άνδρες και γυναίκες, και υπήρχαν αναρίθμητα γυναικεία μοναστήρια.

Λόγω αυτών των μοναστηριών η Αίγυπτος του τέταρτου αιώνα θεωρείτο ως μια δεύτερη Αγία Γη και αυτοί που ταξίδευαν στην Ιερουσαλήμ θεωρούσαν πως το προσκύνημά τους δεν θα ολοκληρωνόταν αν δεν περιλάμβανε και τα ασκητήρια του Νείλου. Τον πέμπτο και έκτο αιώνα τα σκήπτρα στο μοναστικό κίνημά τα πήρε η Παλαιστίνη, με τον άγ. Ευθύμιο τον Μεγάλο (πέθανε το 473) και τον μαθητή του άγ. Σάββα (πέθανε το 532). Το μοναστήρι που ίδρυσε ο άγ. Σάββας στην κοιλάδα του Ιορδάνη έχει μια αδιάλειπτη ιστορία μέχρι σήμερα· σ' αυτήν την κοινότητα ανήκε ο άγ. Ιωάννης Δαμασκηνός. Η Μονή της αγ. Αικατερίνης του όρους Σινά, ιδρυμένη από τον Αυτοκράτορα Ιουστινιανό (βασίλεψε 527-565), έχει σχεδόν την ίδια αδιάλειπτη ιστορία. Όταν η Παλαιστίνη και το Σινά έπεσαν στα χέρια των Αράβων, τα σκήπτρα του Μοναχισμού πέρασαν, τον ένατο αιώνα, στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, στη Μονή του Στουδίου, στην Κωνσταντινούπολη. Ο άγ. Θεόδωρος, που έγινε Ηγούμενος εκεί το 799, επανενεργοποίησε την κοινότητα, αναθεώρησε τον κανονισμό της και έτσι προσέλκυσε μεγάλο πλήθος μοναχών.

Από τον δέκατο αιώνα ο Άθωνας έγινε το κύριο κέντρο του Ορθόδοξου Μοναχισμού. Ο Άθωνας είναι μια βραχώδης χερσόνησος στη Βόρεια Ελλάδα που εισχωρεί στο Αιγαίο και καταλήγει σε μια κορυφή ύψους περίπου 2000 μ. Γνωστός ως «Άγιον Όρος», ο Άθωνας περιλαμβάνει είκοσι «κυρίαρχες» μονές και ένα μεγάλο αριθμό μικρότερων κτισμάτων καθώς και ερημητήρια. Ολόκληρη η χερσόνησος είναι αφιερωμένη εξ ολοκλήρου στη μοναστική διαβίωση, και την εποχή της μεγάλης του ακμής λέγεται πως περιλάμβανε γύρω στους σαράντα χιλιάδες μοναχούς. Η Μεγίστη Λαύρα, η μεγαλύτερη από τις είκοσι κυρίαρχες μονές, έχει η ίδια αναδείξει 20 πατριάρχες και 144 επισκόπους: αυτό δίνει κάποια ιδέα για τη σημασία που έχει ο Άθωνας στην Ορθόδοξη ιστορία.

Δεν υπάρχουν «Τάξεις» στον Ορθόδοξο Μοναχισμό. Στη Δύση ο μοναχός ανήκει στους Καρθουσιανούς, στους Σιστεριανούς ή σε κάποια άλλη Τάξη· στην Ανατολή είναι απλώς μέλος μιας μεγάλης αδελφότητας που περιλαμβάνει όλους τους μοναχούς και τις μοναχές, σε οποιοδήποτε μοναστήρι κι αν ανήκει ο καθένας ή η καθεμία. Δυτικοί συγγραφείς μερικές φορές αποκαλούν τους Ορθόδοξους μοναχούς «Βασιλειανούς μοναχούς» ή «μοναχούς της Βασιλείου Τάξεως», αλλά αυτό δεν είναι σωστό. Ο άγ. Βασίλειος είναι μια σπουδαία μορφή στον Ορθόδοξο Μοναχισμό, αλλά δεν ίδρυσε κάποια Τάξη, και παρόλο που δύο έργα του είναι

γνωστά ως Εκτενείς Κανόνες και Βραχείς Κανόνες δεν μπορούν καθόλου να συγκριθούν με τον Κανόνα του αγ. Βενεδίκτου.

Μια χαρακτηριστική μορφή του Ορθόδοξου Μοναχισμού είναι ο «γέροντας» (στα ρωσικά στάρετς, πληθ, στάρτσι). Ο γέροντας είναι ένας μοναχός με πνευματική διάκριση και σοφία, τον οποίον οι άλλοι είτε μοναχοί είτε κοσμικοί τον αποδέχονται ως πνευματικό τους καθοδηγητή. Μερικές φορές είναι ιερέας, αλλά συνήθως είναι ένας απλός μοναχός· δεν έχει λάβει καμιά ειδική χειροτονία ή τοποθέτηση για το έργο του γέροντα, αλλά καθοδηγείται σ' αυτό υπό την άμεση επίνευση του αγ. Πνεύματος. Σ' αυτό το λειτούργημα μπορούν να προσκληθούν άνδρες και γυναίκες, επειδή είναι γνωστό πως στην Ορθοδοξία υπάρχουν «πνευματικές μητέρες» όπως και «πνευματικοί πατέρες». Ο γέροντας διακρίνει μ' ένα συγκεκριμένο και πρακτικό τρόπο πιο είναι το θέλημα του Θεού σε σχέση με τον κάθε άνθρωπο που έρχεται να τον συμβουλευτεί: αυτό είναι το ιδιαίτερο χάρισμα του γέροντα. Ο αρχαιότερος και γνωστότερος γέροντας ήταν ο ίδιος ο Μέγας Αντώνιος. Το πρώτο μέρος της ζωής του, από τα δέκα οκτώ μέχρι τα πενήντα πέντε του, το πέρασε σε απομόνωση και αναχώρηση. Κατόπιν, παρόλο που συνέχισε να ζει στην έρημο, εγκατέλειψε τη ζωή της πλήρους απομόνωσης, και άρχισε να δέχεται επισκέπτες. Γύρω του μαζεύτηκαν αρκετοί μαθητές του, και πέρα απ' αυτούς τους μαθητές του υπήρχε ένας πολύ ευρύτερος κύκλος ανθρώπων που έρχονταν, συχνά από μακρινά μέρη, για να τον συμβουλευτούν· ήταν τέτοιο το ρεύμα των προσκυνητών, ώστε, σύμφωνα με τον βιογράφο του αγ. Αθανάσιο, έγινε ο γιατρός όλης της Αιγύπτου. Ο Μέγας Αντώνιος είχε πολλούς διαδόχους, και στους περισσότερους βρίσκουμε την ίδια σειρά εξωτερικών γεγονότων την απόσυρση με σκοπό την επάνοδο. Ο μοναχός πρέπει πρώτα να αποσυρθεί, και να μάθει στην ησυχία την αλήθεια για τον Θεό και τον εαυτό του. Κατόπιν, μετά τη μακρά και έντονη προετοιμασία στην απομόνωση, έχοντας αποκτήσει το χάρισμα της διάκρισης, το τόσο αναγκαίο για ένα γέροντα, μπορεί να ανοίξει την πόρτα του κελλιού του και να δεχτεί τον κόσμο από τον οποίο είχε πριν απομακρυνθεί.

Στην καρδιά του χριστιανικού πολιτεύματος του Βυζαντίου βρισκόταν ο Αυτοκράτορας, που δεν ήταν ένας συνηθισμένος κυβερνήτης αλλά ο εκπρόσωπος του Θεού πάνω στη γη. Αν το Βυζάντιο ήταν η εικόνα της ουράνιας Ιερουσαλήμ, τότε η επίγεια μοναρχία του Αυτοκράτορα ήταν η εικόνα της μοναρχίας του Θεού πάνω στη γη· στην εκκλησία οι άνθρωποι προσκυνούσαν την εικόνα του Χριστού, και στο παλάτι προσέπεφταν μπροστά στη ζωντανή εικόνα του Θεού στον Αυτοκράτορα. Το πολυδαίδαλο παλάτι, η Αυλή με το εκλεπτυσμένο τελετουργικό, η αίθουσα του θρόνου όπου μηχανικά λιοντάρια βρυχιούνταν και μουσικά πτηνά τραγουδούσαν: όλα αυτά τα πράγματα ήσαν σχεδιασμένα για να φανερώνουν την ιδιότητα του Αυτοκράτορα ως εκπροσώπου του Θεού. «Μ' αυτά τα μέσα», έγραφε

ο Αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος, «προβάλλουμε την αρμονική κίνηση του Δημιουργού Θεού μέσα στο σύμπαν, ενώ η αυτοκρατορική εξουσία διακρατείται κατ' αναλογία και τάξη». Ο Αυτοκράτορας κατείχε μια ειδική θέση στη λατρεία της Εκκλησίας: δεν μπορούσε φυσικά να τελέσει τη θεία Ευχαριστία, αλλά κοινωνούσε με «τον τρόπο των ιερέων», -λαμβάνοντας στα χέρια του τον καθγιασμένο άρτο και πίνοντας από το ποτήριο αντί να κοινωνήσει με το κοχλιάριο-, κήρυσσε, και σε ορισμένες γιορτές μάλιστα θυμιάτιζε την αγία Τράπεζα. Τα άμφια, που φορούν τώρα οι Ορθόδοξοι επίσκοποι, ήσαν η στολή που κάποτε φορούσε ο Αυτοκράτορας στην εκκλησία.

Η ζωή του Βυζαντίου αποτελούσε ένα ενιαίο όλο, και δεν υπήρχε καμία σαφής διαχωριστική γραμμή μεταξύ του θρησκευτικού και του κοσμικού, μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας: και οι δύο θεωρούνταν ως τμήματα ενός μόνου οργανισμού. Γι' αυτό ήταν αναπόφευκτο ο Αυτοκράτορας να παίζει έναν τέτοιο ενεργητικό ρόλο στις υποθέσεις της Εκκλησίας. Όμως δεν μπορεί κανείς να κατηγορήσει ταυτόχρονα το Βυζάντιο για Καισαροπαπισμό, για υποταγή της Εκκλησίας στην Πολιτεία. Αν και Εκκλησία και Πολιτεία σχημάτιζαν ένα οργανικό σύνολο, όμως μέσα σ' αυτόν τον οργανισμό υπήρχαν δύο διακεκριμένα στοιχεία, η ιερωσύνη (sacerdotium) και η αυτοκρατορική εξουσία (imperium): αν και τα στοιχεία αυτά συνεργάζονταν στενά, το καθένα βρισκόταν στη δική του σφαίρα αυτονομίας. Μεταξύ τους υπήρχε μία «συμφωνία» ή «αρμονία», και κανένα στοιχείο δεν εξασκούσε απόλυτο έλεγχο πάνω στο άλλο.

Αυτή είναι η πρακτική που ενσωματώθηκε από τον Ιουστινιανό στον μεγάλο νομικό κώδικα του Βυζαντίου (βλ. την έκτη Νεαρά) και επαναλήφθηκε σε τόσα άλλα Βυζαντινά κείμενα. Ας πάρουμε για παράδειγμα τα λόγια του Αυτοκράτορα Ιωάννη Τσιμισκή: «Αναγνωρίζω δύο αρχές, την ιερωσύνη και την αυτοκρατορία· ο Δημιουργός του κόσμου εμπιστεύτηκε στην πρώτη τη φροντίδα των ψυχών και στη δεύτερη τον έλεγχο των σωμάτων. Καμιά από τις δύο αρχές δεν πρέπει να προσβληθεί, για να μπορεί έτσι ο κόσμος να απολαμβάνει την ευημερία». Ήταν λοιπόν καθήκον του Αυτοκράτορα να συγκαλεί συνόδους και να θέτει σε εφαρμογή τις αποφάσεις τους, το να υπαγορεύει όμως το περιεχόμενο αυτών των αποφάσεων βρισκόταν πέρα από τις δυνάμεις του: μόνο οι επίσκοποι, οι συγκεντρωμένοι εν συνόδω μπορούσαν να αποφασίσουν ποιά ήταν η αληθινή πίστη. Οι επίσκοποι αναδεικνύονταν από τον Θεό ως διδάσκαλοι της πίστεως, ενώ ο Αυτοκράτορας ήταν προστάτης της Ορθοδοξίας, και όχι διερμηνευτής της. Αυτή ήταν η θεωρία, και αυτή ήταν επίσης η πράξη κατά μεγάλο μέρος. Ομολογουμένως υπήρξαν πολλές περιπτώσεις που ο Αυτοκράτορας αναμείχτηκε άνευ εγγυήσεων στα εκκλησιαστικά ζητήματα· όταν όμως ανέκυπτε ένα σοβαρό ζήτημα αρχών

(principle), τότε οι εκκλησιαστικές αρχές γρήγορα έδειχναν πως διέθεταν τη δική τους θέληση. Η Εικονομαχία, παραδείγματος χάριν, υποστηρίχτηκε από μία σειρά Αυτοκράτορες, όμως παρ' όλα αυτά απορρίφθηκε από την Εκκλησία. Στη Βυζαντινή ιστορία, Εκκλησία και Πολιτεία ήσαν στενά συνδεδεμένες, καμιά όμως δεν ήταν υποταγμένη στην άλλη.

Υπάρχουν πολλοί σήμερα, και όχι μόνο έξω από την Ορθόδοξη Εκκλησία, που ασκούν οξεία κριτική στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και στην ιδέα της Χριστιανικής κοινωνίας που αυτή εκπροσωπούσε. Είχαν όμως οι Βυζαντινοί εντελώς άδικο; Πίστευαν πως ο Χριστός, που έζησε ως άνθρωπος πάνω στη γη, είχε λυτρώσει κάθε πτυχή της ανθρωπίνης ύπαρξης, και υποστήριζαν πως κατέστη έτσι δυνατό να βαπτίζονται όχι μόνο οι άνθρωποι, αλλά ολόκληρο το πνεύμα και η οργάνωση της κοινωνίας. Έτσι αγωνίστηκαν να δημιουργήσουν ένα εντελώς Χριστιανικό Πολίτευμα ως προς τις αρχές (principles) της διακυβέρνησης και ως προς την καθημερινή ζωή. Το Βυζάντιο στην πραγματικότητα δεν ήταν τίποτε άλλο από μια προσπάθεια να γίνουν αποδεκτές και να μπου σε πράξη οι πλήρεις συνέπειες της Σάρκωσης. Βεβαίως, η προσπάθεια αυτή είχε τους κινδύνους της: συγκεκριμένα οι Βυζαντινοί συχνά έπεσαν στο λάθος να ταυτίσουν το επίγειο βασίλειο του Βυζαντίου με τη Βασιλεία του Θεού, τους Έλληνες ή μάλλον τούς «Ρωμαίους», σύμφωνα με τον όρο που οι ίδιοι χρησιμοποιούσαν για να περιγράψουν τους εαυτούς τους, με τον λαό του Θεού. Βεβαίως το Βυζάντιο δεν ήρθη πολλές φορές στο ύψος των στόχων που είχε θέσει στον εαυτό του, και η αποτυχία του ήταν συχνά αξιοθρήνητη και καταστροφική. Οι ιστορίες για τη διπλοπροσωπία του Βυζαντίου, τη βιαιότητα και την απανθρωπιά είναι τόσο γνωστές που δεν χρειάζεται να τις επαναλάβουμε εδώ. Είναι αληθινές - αλλά είναι μέρος της αλήθειας. Πίσω όμως απ' όλες τις ελλείψεις του Βυζαντίου μπορούμε πάντοτε να διακρίνουμε το μεγάλο δράμα που ενέπνεε τους Βυζαντινούς: να εγκαθιδρύσουν εδώ πάνω στη γη μια ζωντανή εικόνα της επουράνιας πολιτείας του Θεού.

(Μητροπ. Διοκλείας Καλλίστου Ware, «Η Ορθόδοξη Εκκλησία», εκδ. Ακρίτας, σ. 64-76)

<http://bit.ly/14leBq9>